

Lärarna om läromedlen

*En undersökning om läromedlens kvalitet
och lärarnas tillgång på läromedel*

Innehåll

Sammanfattning och slutsatser	3
Centrala resultat.....	3
Lärarnas Riksförbunds analys	3
Bakgrund	5
Undersökning	6
Att styra över läromedlen	6
Att granska läromedel	6
Vilka läromedel använder lärarna?.....	8
IT-användningen	9
Vilka läromedel lärarna efterfrågar	10
Metodbeskrivning.....	12
Referenser.....	13
Bilaga 1 – Enkät	14

Sammanfattning och slutsatser

I denna undersökning har vi vänt oss till 1500 lärare i det svenska skolväsendet för att undersöka hur de ser på tillgång till olika typer av läromedel, vilka läromedel de använder samt vilken kvalitet de tycker att de läromedel de har tillgå håller. Dessutom undersöks om det har skett några förändringar gällande bland annat lärarnas IT-användning de senaste två åren.

Centrala resultat

Undersökningen visar bland annat:

- Att nästan 7 av 10 lärare uppfattar att val av läromedel för undervisning är helt upp till dem själva. Det finns dock fortsatt skillnader mellan olika skolformer och årskurser. Ju äldre elever läraren undervisar, desto mer autonoma uppger de att de är i läromedelsvalen.
- Att 8 av 10 lärare anser att de inte har tillräckligt med tid i eller ingen tid alls för att kvalitetsgranska, värdera och välja läromedel. Lärare i grundskolans tidiga år uppger i större utsträckning än övriga lärare att de inte har tillräckligt med tid för läromedelsgranskning.
- Nästan 7 av 10 lärare är nöjda med de tryckta läromedel som finns på skolan. Däremot är endast 4 av 10 lärare nöjda med de digitala läromedel som finns på skolan. Ytterligare 3 av 10 lärare uppger att det inte finns digitala läromedel i deras ämnen på skolan.
- Att IT-användningen i undervisningen tycks ha ökat ytterligare något sedan 2012. Skillnader mellan användandet i olika ämnen syns fortfarande, men det syns också skillnader i tillgång på digitala läromedel vilket också påverkar användandet.
- Den vanligaste formen av läromedel som används är sådant som lärarna producerat själva.

Lärarnas Riksförbunds analys

Att välja läromedel är en viktig del i lärares arbete med att få alla elever att nå målen. Givet de mål som ska nås, vilka förutsättningar och behov eleverna har och vilka andra förutsättningar som finns att tillgå så måste läraren göra ett välavvägt beslut kring vilka undervisningsmetoder och vilka läromedel som läraren ska använda för att lyckas.

Med detta som utgångspunkt finns det både glädjande och skrämmande resultat i denna undersökning. Det är glädjande att se att lärarna i stor utsträckning uppfattar sig som autonoma i sina läromedelsval. Det betyder sannolikt att de också uppfattar att de så effektivt som möjligt kan anpassa sin undervisning efter elevernas behov och deras egna undervisningsstrategier.

Samtidigt är det oroväckande att 79 % av lärarna uppger att de antingen inte har tillräckligt med tid eller ingen tid alls för att kvalitetsgranska, värdera och välja läromedel. Detta är något att ta på största allvar, för sannolikt stannar inte detta vid att vara endast vara en fråga om

läromedlen utan det har också bäring på undervisningsmetoder och upplägg. Något som skulle behöva studeras i en kommande undersökning är om lärare, på grund av tidsbrist för planering och kvalitetsgranskning av läromedel, måste välja bort undervisningsupplägg och metoder som de har skäl att tro skulle vara *ännu* mer effektiva för deras elever, om de bara hade haft tid att planera, testa och utvärdera.

Ur detta perspektiv blir också skillnader mellan olika skolformer mycket betydelsefulla. Det är till exempel anmärkningsvärt att lärare i grundskolans tidiga år i större utsträckning än lärare längre upp i skolsystemet svarar att de inte är helt autonoma i sina läromedelsval samt att de i mindre utsträckning har tid att kvalitetsgranska och utvärdera läromedel. Det kan ha stor betydelse för i vilken utsträckning de kan använda sig av olika metoder, upplägg och tillvägagångssätt i läsinlärningen.

I en tid när intresset växer för att implementera och utöka användningen av undervisningsmetoder vilkas positiva effekter har belagts i evidensbaserade studier är det av största vikt att lärarna har en arbetssituation som möjliggör för dem att utveckla, planera, testa och utvärdera undervisning som bygger vidare på fynden från forskningen. Tid för granskning, värdering och val av läromedel är en liten del av detta större pussel.

Bakgrund

Lärarnas Riksförbund har i ett flertal rapporter undersökt hur lärarkåren påverkas av olika intressenter. Rapporterna har handlat om påverkan på betygsättning (*Betygsättning under påverkan*, 2010), lärarnas upplevda makt över sina läromedelsval (*Makten över läromedlen*, 2012) och i vilken utsträckning föräldrar försöker påverka lärarnas arbete (*Så påverkar föräldrarna undervisningen*, 2014).

Fenomenet att lärare påverkas av utomstående – som föräldrar, rektorer och elever – är på intet sätt nytt, men mycket har förändrats de senaste 25 åren. De största förändringarna uppkom i och med valfrihets- och friskolereformerna under 1990-talet, vilka bidrog till att förväntningar om att lärarna ska vara marknads- och brukarorienterade uppkom (Fredriksson, 2010).

Frågan om i vilken grad lärare påverkas hör också samman med den större frågan om hur autonoma lärarna är i sin yrkesutövning. Ur detta perspektiv blir frågan om läromedels- och metodval central. Att vara autonom i sin yrkesutövning innebär *inte* att man inte hämtar intryck, inspiration och en hjälpande hand från andra. Men det betyder däremot att man som yrkesutövare äger rätten att fatta avgörande beslut om vilka metoder man ska använda för att nå de mål som är satta för professionen. För lärarnas del alltså vilka metoder och tillvägagångssätt som krävs för att en given elevgrupp ska kunna nå skolans mål.

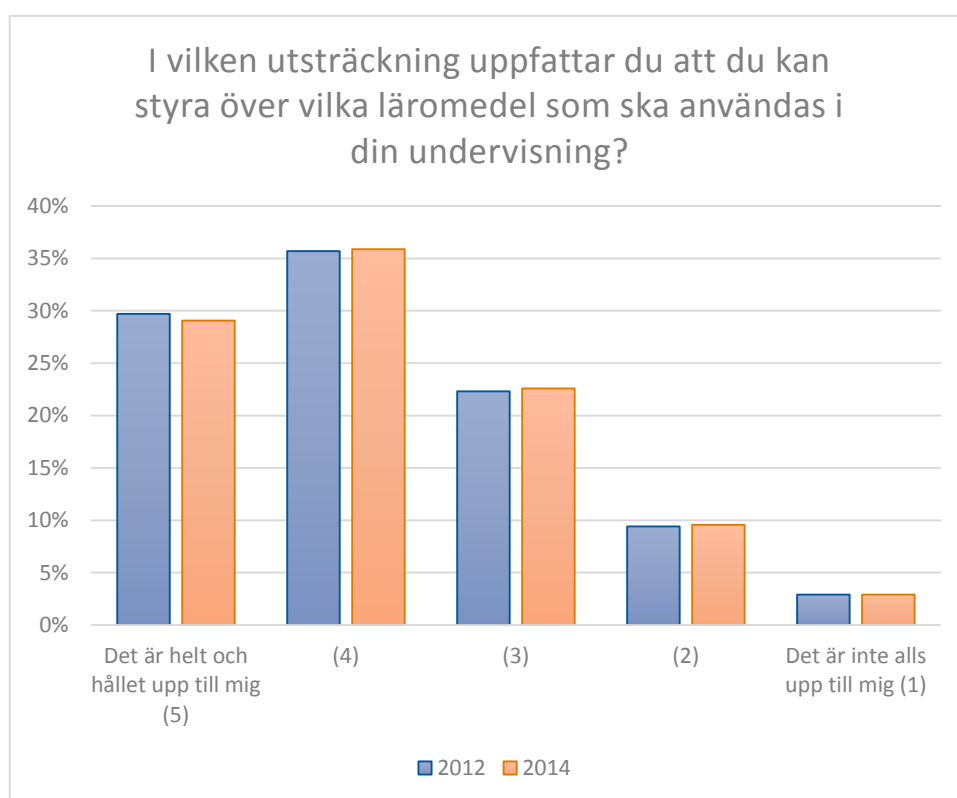
I denna undersökning återvänder vi till frågan om läromedlen och låter 1500 undervisande lärare i det svenska skolväsendet ge sin bild av desamma. Dels för att uppmäta om det skett förändringar i lärarnas makt över och tillgång till dem, dels för att undersöka vilka utvecklingsområden som finns enligt lärarna. Håller läromedlen tillräcklig kvalitet? Hinner lärarna granska läromedlen i tillräcklig utsträckning? Och vad efterfrågar de?

Undersökning

Att styra över läromedlen

I förbundets förra undersökning om läromedlen fick lärarna svara på i vilken utsträckning de uppfattade att de kunde styra över vilka läromedel som används i deras undervisning. Svaren gavs på en skala från ”Det är helt och hållet upp till mig” (5) till ”Det är inte alls upp till mig” (1). I denna undersökning har frågan ställts på samma sätt igen och resultaten indikerar ingen som helst förändring för perioden mellan undersökningarna:

Diagram 1: Att styra över läromedelsvalen, jämförelse 2012 och 2014. (n=1514)

Precis som i den föregående undersökningen så syns även i denna ett tydligt samband mellan grad av upplevd autonomi i läromedelsvalen och i vilken del av skolväsendet som läraren undervisar i. Desto äldre elever lärarna undervisar, desto mer uppfattar de att de kan styra över läromedelsvalen.

De lärare som har svarat (1) – (3) har fått svara på en följdfråga om vad det är som begränsar deras valmöjligheter. Det enskilt vanligaste svaret som anges är skolans ekonomi. Lärare i grundskolans lägre årskurser (1–3 och 4–6) anger detta skäl i större utsträckning än de som arbetar i gymnasieskolan eller vuxenutbildningen, vilket alltså tycks vara en viktig delförklaring till skillnaderna den första frågan.

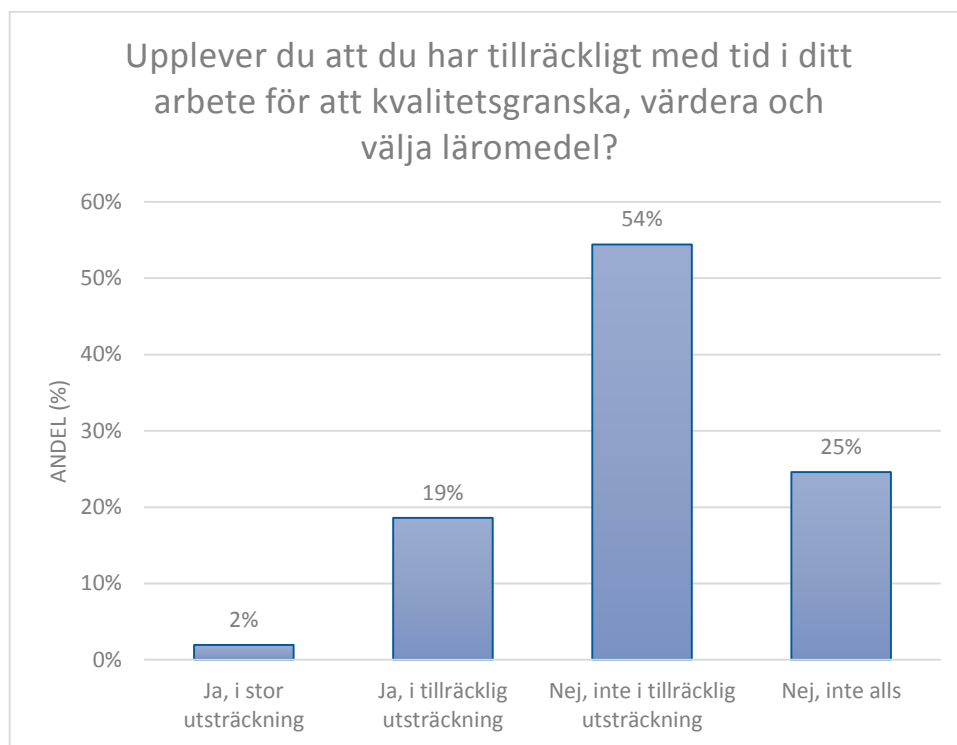
Att granska läromedel

Att välja innebär som bekant också att välja bort. En viktig utgångspunkt för att välja bort något kan vara att något inte är tillräckligt bra. Av detta skäl har lärarna också fått svara på frågor vilken kvalitet de tycker att olika läromedel som de har tillgång till håller samt om de

upplever att de har tillräckliga förutsättningar för att kunna kvalitetsgranska och värdera olika läromedel.

Ansvar för att kvalitetsgranska läromedlen som ska köpas in ligger enligt lärarna mellan arbetslagen/ämneslagen och den enskilde läraren. Resultaten visar dock tydligt att lärarna inte anser sig ha tillräckliga tidsmässiga förutsättningar för att kvalitetsgranska, värdera och välja läromedel till sin undervisning. Åtta av tio lärare uppger att de antingen inte har tillräckligt med tid eller ingen tid alls för kvalitetsgranskning av läromedel:

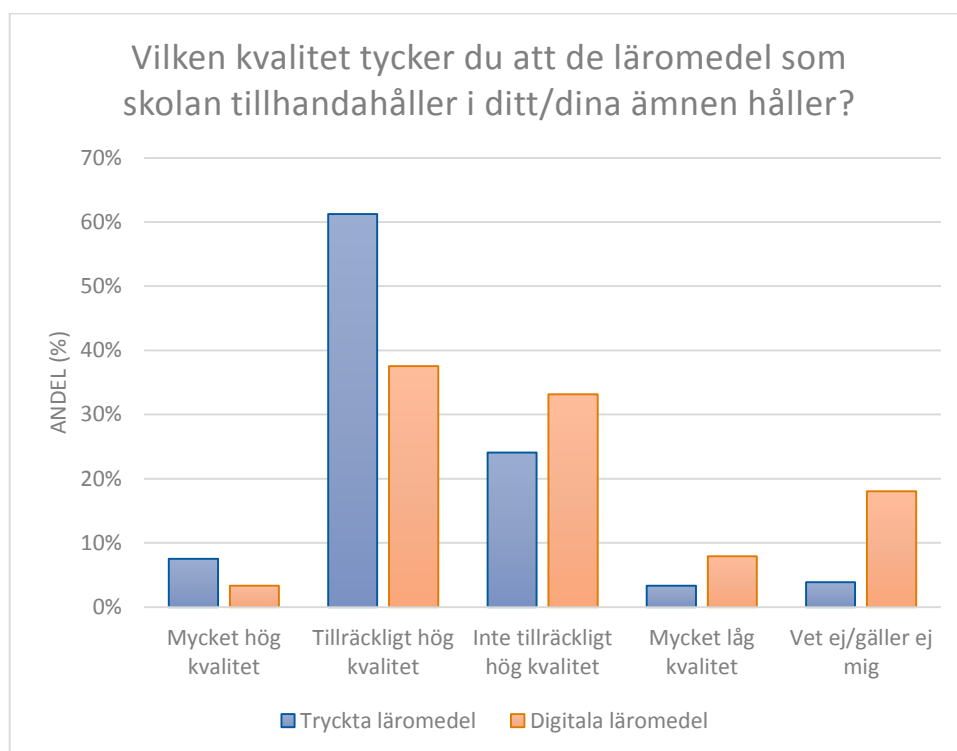
Diagram 2: Att kvalitetsgranska läromedel (n=1501)

Även i detta fall syns skillnader mellan skolformerna. Signifikanta skillnader finns mellan lärare i grundskolans år 4–6 och lärare i gymnasieskolan, där de tidigare i större utsträckning svarar att de inte har de tidsmässiga förutsättningarna.

Denna tendens går också igen i vilken kvalitet lärarna anser att de för dem tillgängliga läromedlen håller. Grundskollärarna i främst årskurs 4–6 är något mer kritiska till läromedlens kvalitet än lärarna i gymnasieskolan. I diagrammet nedan redovisas den genomsnittliga bedömningen av de tillgängliga läromedlens kvalitet, uppdelade på tryckta och digitala läromedel. Det är viktigt att notera att en knapp tredjedel av alla lärare i undersökningen uppger att skolan inte har digitala läromedel i deras ämnen.

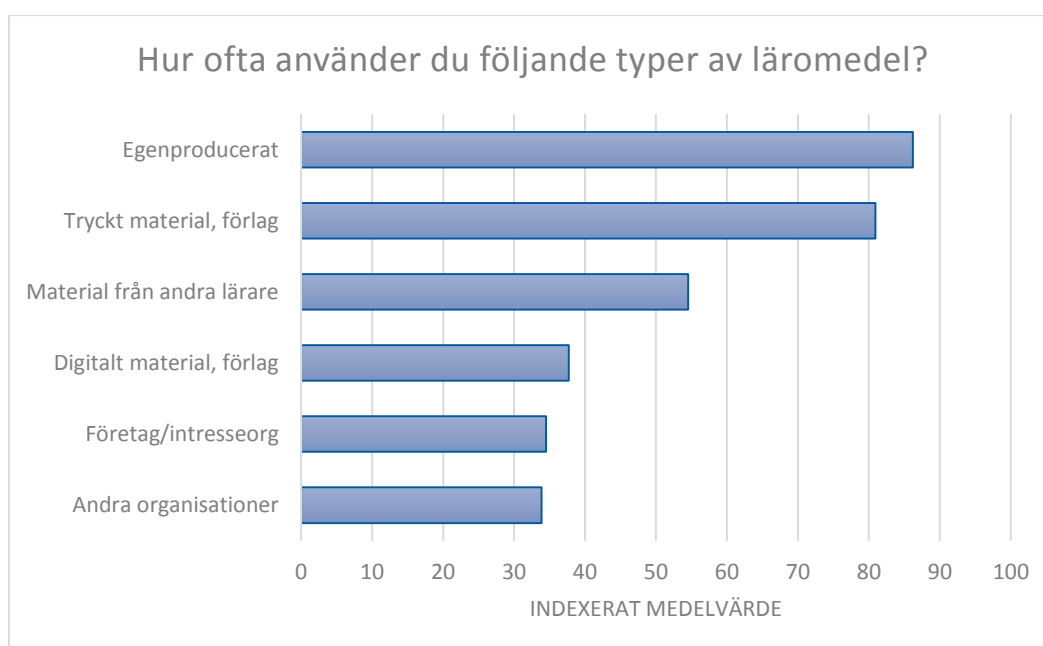
Diagram 3: Att kvalitetsgranska läromedel (n=1501)

Vilka läromedel använder lärarna?

I undersökningen har lärarna fått ange hur ofta de använder olika typer av läromedel. De har fått ange frekvensen efter en skala från ofta till aldrig. För att göra redovisningen mer överskådlig har medelvärdena för respektive läromedel indexerats.¹

Diagram 4: Hur ofta lärare använder olika läromedel (n=1484)

¹ Ofta = 100, Ibland = 66, Sällan = 33 och Aldrig = 0. Värdet summeras och divideras med antal svar.

Användningen av egenproducerat material och tryckta läroböcker dominerar lärarnas läromedelsanvändning. Det finns vissa skillnader mellan olika lärargrupper som är intressanta att uppmärksamma. För det första så syns vissa små skillnader beroende på skolform, till exempel att lärare i årskurs 4–6 tenderar att använda material från andra lärare i något större utsträckning än gymnasielärare. De lärare som tar del av andra lärares material och använder det har också fått ange hur de tar del av detta material. Det vanligaste sättet är att göra det via nätet i communitys eller forum, tätt följt av man delar material med mera inom kollegiet på skolan. Det är också vanligare att lärare i grundskolan gör detta än lärare i gymnasieskolan.

Frågan har också ställts huruvida det finns uppbyggda rutiner eller system för hur lärarna ska kunna dela undervisningsmaterial och liknande. Resultaten visar att en tredjedel av lärarna uppger att det finns sådana system på deras skola. Endast 5 % av lärarna uppger att det finns ett sådant system på huvudmannanivå. Av de lärare som uppger att sådana system finns uppger en fjärdedel av lärarna att det används i stor utsträckning. Grundskollärarna i årskurs 7–9 använder det i större utsträckning än gymnasielärarna (31 % kontra 17 %).

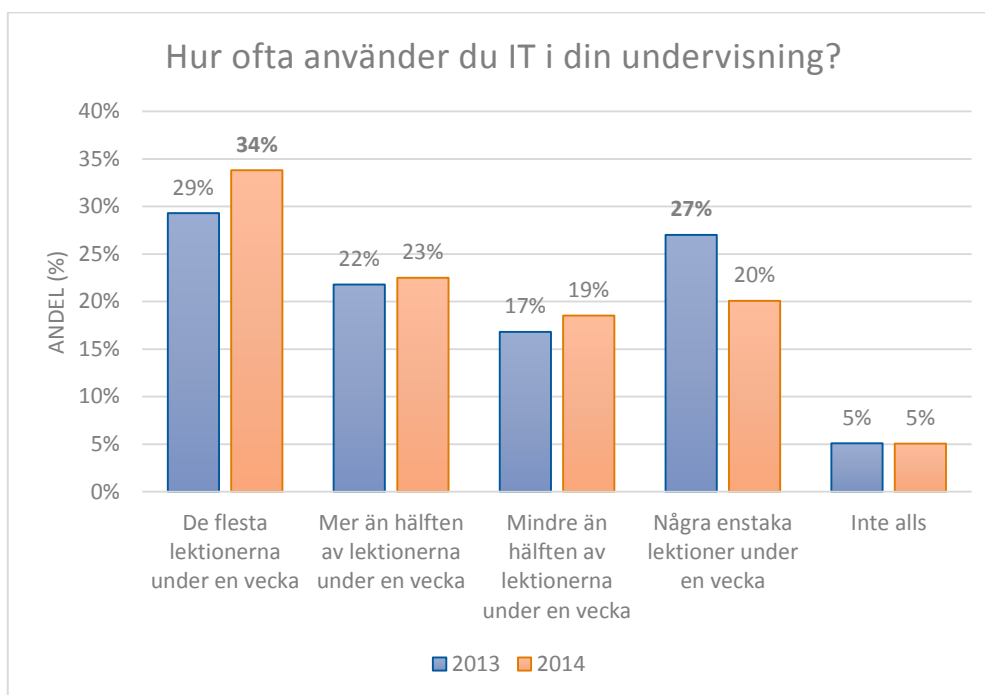
Det finns även skillnader på ämnesnivå. Det är till exempel vanligare att svensklärare tar del av andra lärares material än att samhällskunskapslärare gör det. Samtidigt använder lärarna i matematik, fysik och moderna språk tryckta läromedel i större utsträckning än lärare i svenska och samhällskunskap. Samhällskunskapslärarna sticker också ut något avseende att använda material från privata företag eller organisationer.

IT-användningen

Lärarnas Riksförbund har i två tidigare rapporter undersökt hur och i vilken utsträckning lärarna använder IT i sin undervisning. I den första rapporten, *IT i undervisningen* (2013), undersöktes hur ofta lärarna använde IT, till vad och vilka eventuella hinder som fanns för en ökad IT-användning. I den uppföljande rapporten, *Med hela världen i klassrummet* (2014), undersöktes med mer kvalitativa angreppssätt *hur* lärarna använder IT och med vilka syften.

Den första undersökningen visade att en stor andel av lärarna använde IT under en stor del av sin undervisning. Undersökningen visade också att det förelåg skillnader mellan olika ämnen. Det var till exempel mycket vanligare att lärare i svenska och samhällskunskap använde IT än att lärare i matematik och fysik gjorde det. I denna undersökning har denna fråga upprepats för att mäta om det har skett någon förändring. Som diagrammet visar att det skett en liten ökning av användandet ($d=0,13$), en ökning som är statistiskt säkerställd:

Diagram 5: IT i undervisningen, jämförelse 2013 och 2014 (n=1484)

Nedbrutet per ämne syns fortsatt de skillnader som framkom redan i den förra undersökningen. Till exempel uppger 45 % av samhällskunskapslärarna i föreliggande undersökning att de använder IT under de flesta lektionerna, jämfört med 22 % av matematiklärarna. Dessa skillnader bottnar än så länge sannolikt i de olika ämnenas karaktär. Den tidigare undersökningen, *IT i undervisningen*, visade tillsammans med Skolverkets undersökningar, att den ”vanligaste” IT-användningen i skolan handlar om elever i humaniora- eller samhällsvetenskapsämnen som använder IT-resurser för att söka information, sammanställa densamma samt presentera den. Detta kan också vara ett av skälen till att det syns en mycket stor skillnad i IT-användningen mellan grundskollärare i årskurs 4–6 och gymnasielärarna, där 19 % av de tidigare uppger att de använder IT de flesta lektionerna mot 46 % i den senare.

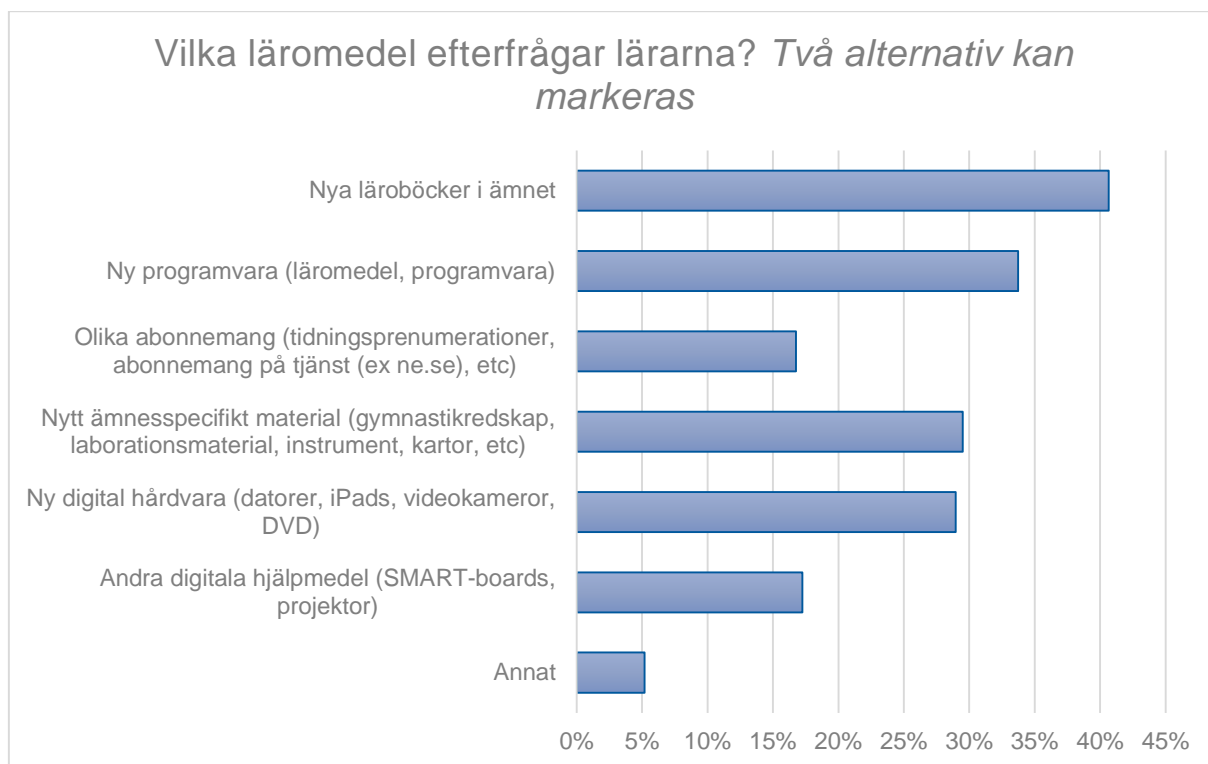
Föreliggande undersökning tillför dock ytterligare några resultat till denna bild, som blir intressanta för att förklara ämnesskillnader. Ett sådant resultat är till exempel att fysiklärare i större utsträckning än samhällskunskapslärare och svensklärare uppger att det inte finns digitala läromedel i deras ämnen på skolan.

Vilka läromedel lärarna efterfrågar

Många av de mönster i lärarnas svar som återgetts innan syns också när lärarna ombeds uppge vilka typ av läromedel de skulle vilja ha tillgång till för sin undervisning. Lärarna i svenska, moderna språk och samhällskunskap efterfrågar tryckta läromedel i större utsträckning än andra och lärare i matematik och fysik efterfrågar ämnesspecifikt material och resurser.

En tydlig skillnad syns också gällande tillgång till IT-verktyg beroende på skolform. Lärare i årskurs 4–6 svarar i större utsträckning än gymnasielärarna att de önskar ny digital hårdvara såsom datorer, iPads och liknande.

Diagram 6: Vilka läromedel efterfrågas av lärarna? (n=1484)

Metodbeskrivning

Lärarnas Riksförbund upprättar varje år en omfattande lärarpanel. Till denna bjuds samtliga medlemmar med en hos förbundet registrerad e-postadress in att delta. Detta tillvägagångssätt möjliggör för förbundet att analysera hur deltagare förhåller sig till icke-deltagare samt till rampopulationen i stort, vilket innebär att förbundets webpanel inte kan jämföras med till exempel självrekryterade webpaneler. Urvalsförfarandet påminner snarare om ett stratifierat urval eller ett kvoturval.

Inför varje undersökning dras obundna slumpmässiga urval ur panelen. Dessa bruttourval analyseras i förhållande till rampopulationen och en behovsanalys av eventuell viktning genomförs. Efter avslutad undersökning analyseras undersökningens bortfall och svarande efter samma förfarande.

I föreliggande undersökning drogs ett obundet slumpmässigt urval om 3000 lärare. Av dessa har 1514 personer fullföljt enkäten vilket ger en svarsfrekvens om 50,5 %. De svarande fördelar sig enligt följande:

	Antal bruttourval	Andel bruttourval	Antal svarande	Andel svarande
Grundskola 1-3	185	6%	80	5%
Grundskola 4-6	335	11%	166	11%
Grundskola 7-9	1065	36%	561	37%
Gymnasieskola	1053	35%	561	37%
Vuxenutbildning	194	7%	87	6%
Övriga	168	6%	59	4%
Kommunal	2496	83%	1278	84%
Fristående	447	15%	213	14%
Övriga	57	2%	23	2%
Totalt	3000	100%	1514	100%

Samtliga skillnader som nämns i texten är statistiskt säkerställda om inget annat anges i texten. Signifikans har beräknats genom konfidensintervallen på 95-procentsnivån för respektive medelvärde.

Referenser

- Fredriksson, Anders. (2010). *Marknaden och lärarna. Hur organiseringen av skolan påverkar lärarnas offentliga tjänstemannaskap.* (diss). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lärarnas Riksförbund. (2010). *Betygsättning under påverkan.*
Stockholm: Lärarnas Riksförbund.
- Lärarnas Riksförbund. (2012). *Makten över läromedlen.* Stockholm: Lärarnas Riksförbund.
- Lärarnas Riksförbund. (2013). *IT i undervisningen.* Stockholm: Lärarnas Riksförbund.
- Lärarnas Riksförbund. (2014). *Så påverkar föräldrarna undervisningen.*
Stockholm: Lärarnas Riksförbund.
- Lärarnas Riksförbund. (2014). *Med hela världen i klassrummet.*
Stockholm: Lärarnas Riksförbund.

Bilaga 1 – Enkät

Kontrollfråga

Arbetar du som undervisande lärare?

- (1) Ja
(2) Nej

Frågor

I och med att den svenska skolan är målstyrd åligger det läraren ett stort professionellt ansvar och en stor frihet att välja vilka metoder som ska användas för att eleverna ska nå målen. I detta ingår att i samråd med eleverna bestämma vilka läromedel som ska användas.

I vilken utsträckning uppfattar du att du kan styra över vilka läromedel som ska användas i din undervisning?

- (1) Det är helt och hållet upp till mig (5)
(2) (4)
(3) (3)
(4) (2)
(5) Det är inte alls upp till mig (1)

Vad är det som begränsar dina valmöjligheter?

	I stor utsträckning	I viss utsträckning	Inte alls
Ämneskollegiets uppfattning om läromedelsval	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐
Skolans ekonomi	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐
Huvudmannens eller rektors uppfattning/beslut	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐

Annat:

Upplever du att du har tillräckligt med tid i ditt arbete för att kvalitetsgranska, värdera och välja läromedel?

- (1) Ja, i stor utsträckning
(2) Ja, i tillräcklig utsträckning
(3) Nej, inte i tillräcklig utsträckning
(4) Nej, inte alls
(5) Vet ej

Kommentarer:

Vilken kvalitet tycker du att de tryckta läromedel som skolan tillhandahåller i ditt/dina ämnen håller? *Du som inte är klasslärare utgår från det ämne du undervisar i mest.*

- (1) Mycket hög kvalitet
- (2) Tillräckligt hög kvalitet
- (3) Inte tillräckligt hög kvalitet
- (4) Mycket låg kvalitet
- (5) Vet ej/gäller ej mig

Vilken kvalitet tycker du att de digitala läromedel som skolan tillhandahåller i ditt/dina ämnen håller? *Du som inte är klasslärare utgår från det ämne du undervisar i mest.*

- (1) Mycket hög kvalitet
- (2) Tillräckligt hög kvalitet
- (3) Inte tillräckligt hög kvalitet
- (4) Mycket låg kvalitet
- (5) Skolan har ej digitala läromedel i mitt ämne
- (6) Vet ej/gäller ej mig

Har du tillgång till läromedel som är anpassade efter Lgr11/GY2011/Vux12?

- (1) Ja, i alla mina ämnen
- (2) Ja, i något eller några av mina ämnen
- (3) Nej
- (4) Vet ej/gäller ej mig

Vem eller vilka ansvarar i huvudsak för kvalitetsgranskningen av de läromedel som skolan köper in?

- (1) Ämneslagen
- (2) Arbetslagen
- (3) Den enskilde läraren
- (4) Rektor/stab
- (5) Vet ej
- (6) Annan: _____

Hur ofta använder du följande typer av läromedel?

	Ofta	Ibland	Sällan	Aldrig	Gäller ej mig
Material producerat av andra lärare	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐
<u>Tryckt</u> material producerat av läromedelsföretag (köpta läromedel)	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐
<u>Digitalt</u> material producerat av läromedelsföretag (köpta läromedel)	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐

	Ofta	Ibland	Sällan	Aldrig	Gäller ej mig
Material producerat av privata företag eller intresseorganisationer (gratisläromedel)	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐
Material producerat av andra organisationer, tex välgörenhetsorganisationer (gratisläromedel)	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐
Egenproducerat material	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐	(5) ☐

Hur ofta använder du material av andra lärare som...

	Ofta	Ibland	Sällan	Aldrig
... du tagit del av via nätet (delats via communitys, forum, sociala medier mm)	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐
... gjorts av andra lärare på skolan	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐
... gjorts av lärare på andra av huvudmannens skolor	(1) ☐	(2) ☐	(3) ☐	(4) ☐

Finns det på din skola uppbyggda rutiner eller system för hur lärarna ska kunna dela undervisningsmaterial och liknande?

- (1) Ja, det finns på min skola
 (2) Ja, det finns gemensamt för huvudmannen
 (3) Nej

I vilken utsträckning används systemet?

- (1) I mycket stor utsträckning
 (2) I viss utsträckning
 (3) Inte alls

Kommentarer:

Hur ofta använder du IT i din undervisning?

- (1) De flesta lektionerna under en vecka
 (2) Mer än hälften av lektionerna under en vecka
 (3) Mindre än hälften av lektionerna under en vecka

- (4) Några enstaka lektioner under en vecka
- (5) Inte alls

Vad står högst upp på din önskelista över läromedel som du skulle vilja ha tillgång till i din undervisning? *Du kan markera högst två alternativ.*

- (1) Nya läroböcker i ämnet
- (2) Ny programvara (läromedel, programvara)
- (3) Olika abonnemang (tidningsprenumerationer, abonnemang på tjänst (ex ne.se), etc)
- (4) Nytt ämnesspecifikt material (gymnastikredskap, laborationsmaterial, instrument, kartor, etc)
- (5) Ny digital hårdvara (datorer, iPads, videokameror, DVD)
- (6) Andra digitala hjälpmedel (SMART-boards, projektor)
- (7) Annat: _____